El jardí:
presentar i representar

Universia, 3

El jardí: presentar i representar

Tanit Planells, Joana Roqué
i Carola Rosell (ed.)

anem
EDITORS

Amb el suport de:

Universitat Autònoma de Barcelona

El jardí: presentar i representar

© dels textos: Tanit Planells, Joana Roqué, Carola Rosell, Maria Garganté Llanes, Ignacio Rodríguez Somovilla, Rebeca Martín, Jaume Mensa i Valls, Maria Mercè Compte i Barceló, Quirze Casablancas i Pascual, Júlia Roman Quetgles i Roser Pesquer.

© De la present edició:
Anem Editors, SL, Montellà-Encamp, novembre de 2022
Edició, disseny i maquetació: Oliver Vergés Pons
www.anemeditors.com · contacte@anemeditors.com · @anemeditors

DL L 749-2022
ISBN 978-84-18865-16-9 (Anem Editors, SL)
ISBN 978-99920-65-61-7 (Anem Editors, SL)

Imprès a GoPrinters (la Seu d'Urgell)

Tots els drets reservats. Sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, queden prohibides les reproduccions totals o parcials d'aquesta obra a través de qualsevol procediment. Dirigiu-vos al CEDRO <www.cedro.org> si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals d'algun fragment d'aquesta obra o per a qualsevol ús similar.

Sumari

Presentació, per Tanit Planells, Joana Roqué i Carola Rosell, p. 7-9

Des del jardí: presentar-se i (re)presentar-se. Recorregut personal i entròpic: de Tiana a Rennes-le-Château, per Maria Garganté Llanes, p. 11-17

Jardins cinematogràfics, p. 19

Ceci n'est pas un jardin: los jardines (extra)ordinarios del ciclo 'Paradís Perdut', per Ignacio Rodríguez Somovilla, p. 21-35

Jardins literaris, p. 37

El jardín como género novelesco y espacio literario en 'Brilla, mar del Edén', per Rebeca Martín, p. 39-52

Jardins filosòfics, p. 53

«Viuràs com un déu entre els homes». El jardí d'Epicur, per Jaume Mensa i Valls, p. 55-66

Jardí tancat. Límits i geometria sensible al 'Paradisus mundi' tancat, per Maria Mercè Compte i Barceló, p. 67-83

Jardins i agricultura, p. 85

Els individus del regne vegetal, companys de vida dels éssers humans, per Quirze Casablancas i Pascual, p. 87-98

Jardins artístics, p. 99

Presentació i representació del jardí en l'art de Mallorca, per Júlia Roman Quetgles, p. 101-111

El jardí: presentar i representar. Els cartells del seminari, per Roser Pesquer, p. 113-120

Presentació

El IV Seminari d'Humanitats i Cultura Visual porta per títol *El jardí: presentar i representar*, fent referència a l'obra de Michael Jakob, professor d'història i teoria de l'arquitectura del paisatge a Ginebra i autor de nombrosos estudis sobre jardins. A *El jardín y las artes*, Jakob aborda la idea de jardí des d'una reflexió oberta, no una teoria concreta, per qüestionar l'espai artístic com a reflex del jardí, i també la materialització d'aquest lloc justament a partir de les fonts artístiques. En la introducció a *Des Jardins et des Livres*, afirma que aquest espai és, com el llibre, «la gran expressió d'un cert humanisme»,[1] tot ampliant la citació de Rudolf Borchardt, traductor a l'alemany de la *Divina Comèdia*, historiador, assagista i poeta, per a qui el jardí representa, «com l'escenari i el museu, com la biblioteca i la cúpula de l'observatori astronòmic, com l'orquestra i el temple i la sala del tron, un recinte sagrat per a la forma més alta de la nostra dignitat».[2]

1. Jakob, M. (ed.) [*et al.*], *Des jardins et des livres*, Ginebra, MetisPresses, 2018.

2. *Ibídem*.

Estudiar la forma i el concepte d'aquest recinte sagrat, a través de les seves presentacions i representacions, ens va semblar més que adient com a tema per a un seminari coordinat des del grau d'Humanitats.

És un seminari construït al voltant de diferents jardins: figurats, filosòfics, cinematogràfics, literaris, poètics o imaginaris. L'art dels jardins és inseparable de la idea de representació, ja sigui per la voluntat inicial de plasmar el concepte de paradís, que s'ha anat repetint i actualitzant al llarg dels segles, ja sigui perquè il·lustra el discurs d'una època, a través del conjunt de decisions que comporta la seva creació. Exemplar de la *representatio*, el jardí es presenta com a teatre del món, catàleg, laberint i expressió,[3] com a lloc tancat i ordenat, com a disposició racional i codificada d'espais i espècies, com a emblema del domini formal de l'home sobre la natura. Però també com un indret llicenciós, rebel, enigmàtic. Lloc de resistència i dissidència, d'allò salvatge i del refinament més exquisit, fascina per la seva ambigüitat. Els articles d'aquest volum mostren un jardí eteri que va canviant i palesen la impossibilitat d'exhaurir possibles definicions. Aquesta no és una nova manera d'enfocar la noció de jardí, ja que molta de la bibliografia existent se centra precisament en el seu caràcter «indefinible», «ambigu» o «infinit», com mostra *Jardin infini*, el catàleg d'una exposició que es va fer al Centre Pompidou l'any 2017.[4] En aquest catàleg, que recull els textos d'una gran varietat d'autors, no es presenta una imatge típica del jardí; ans al contrari, aplega els que, històricament, n'han buscat una imatge contrastada,

3. Jakob, M., *El jardín y las artes*, Madrid, Siruela, 2018.

4. Lavigne, E.; Meisel, H.; Quinz, E., *Jardin infini. Une anthologie*, Metz: Éditions du Centre Pompidou, 2017.

presentant-lo no només com un microcosmos on es juga amb la distinció entre natura i artifici, sinó més aviat com el lloc de trobada amb l'alteritat. I és que poetes, filòsofs, escriptors, però també artistes, directors de cinema i historiadors, sempre han qüestionat el vertigen i el poder d'encant dels jardins. Els ponents que han participat en el seminari d'enguany s'afegeixen, cadascun des de la seva disciplina, als qui escriuen i llegeixen sobre aquest espai tangible i conceptual, i coincideixen a il·lustrar-lo com «un autèntic laboratori biològic, però també estètic i polític».[5]

I abans de deixar la paraula als autors dels textos d'aquest volum, Ignacio Somovilla, Rebeca Martín, Jaume Mensa i Valls, Maria Mercè Compte i Barceló, Quirze Casablancas i Pascual i Júlia Roman i Quetgles, volem agrair a Àlex Nogué, Daniel Rico i Andrea Soto Calderón les seves fantàstiques ponències.

Tanit Planells
Joana Roqué
Carola Rosell

5. *Ibídem*.

Maria Garganté Llanes
Coordinadora del Grau d'Humanitats
Universitat Autònoma de Barcelona

Des del jardí: presentar-se i (re)presentar-se. Recorregut personal i entròpic: de Tiana a Rennes-le-Château

Dimecres de la primera setmana de juliol del 2022. Acabo el reguitzell de tribunals de treballs de fi de grau i me'n vaig, cap al tard, fins al poble de Tiana, només per veure com se'n va el dia des del que fou el romàntic jardí de Lola Anglada. Avui convertit en jardí públic, aprofita el que fou una mena d'*hortus conclusus* de l'artista i creadora —al costat de la casa familiar— que sovint m'agrada relacionar amb alguns aspectes de la figura de Beatrix Potter, també escriptora, il·lustradora i gran amant dels jardins en tant que natura amable i domesticada.

Als jardins maresmencs d'Anglada em venia de gust anar-hi des que a començaments de juny vaig llegir-ne les memòries, curades per Núria Rius Vernet i Teresa Sanz Coll. Unes memòries delicades i singulars, molt agradoses de llegir i que ens dibuixen una dona de perfil més complex i allunyat de les convencions enganyoses a causa dels seus dibuixos d'aparença càndida (per bé que durant la República i la guerra civil també prengué part activa en la propaganda gràfica, sobretot amb el cèlebre *El més petit de tots*). El jardí com a refugi i com a paradís perdut va ser una idea molt present en la

cosmovisió de la mateixa Anglada, que tingué una relació convulsa amb Tiana. Des del seu jardí, Lola Anglada tenia una bonica i a bastament glossada perspectiva que arribava fins al mar i que avui pateix —és habitud al Maresme— la predació d'un urbanisme residencial intensiu. Una evocació de les seves memòries:

> Sort tinc de no haver d'anar a cercar la Felicitat arreu, que prou la tinc sota el sostre del meu casal i de tot el que l'envolta. Aquest jardí esbatanat al mar precep la marinada, cançons d'enllà de l'horitzó, i els meus ulls no es cansen mai de mirar aquest mar, que ell sempre també em guaita. La ciutat ja no em diu res, el repòs em convida […]. El temps passa lent en el meu casal perquè em sento feliç; aquest redós meu, que diria està entre cel i terra, em situa lluny de la malenconia i tristesa del món d'avui.[1]

Amenaçava tempesta d'estiu: vitalisme esclatant. Serveixi, però, aquest introit personal per celebrar, així mateix, el goig immens que suposa l'aparició d'aquest llibre, que constitueix el tercer volum de la col·lecció UNIVERSIA i es correspon amb el fruit del quart dels seminaris organitzats pel Grau d'Humanitats i que sota el paraigua de la Facultat de Filosofia i Lletres ha esdevingut una activitat que a hores d'ara podem considerar que va camí d'una reeixida consolidació.

La satisfacció i alhora la consecució més gran d'aquest volum, però, és que a diferència dels seminaris anteriors, que van comptar amb l'impuls dels professors Rosa Gutiérrez, Daniel Ortega i Joan Carles Cirera, respectivament, en aquest cas les editores són les estudiants que l'han organitzat.

1. Rius, N.; Sanz, T., *Lola Anglada: Memòries 1892-1984*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2015, p. 384.

A més, elles van prendre la iniciativa i assumir el repte en un moment delicat de canvi de coordinació al Grau, amb la meva incorporació tardana i aterratge sobtat, de manera que tot allò que podia haver anat malament fou resolt per la immensa feina de la Joana, la Tanit i la Carola, que, amb la dificultat afegida de trobar-se d'Erasmus les dues primeres, van saber concebre i teixir (potser seria més adient parlar de «cultivar») un seminari extraordinari. I han sabut fer-ho contactant amb especialistes reconeguts que han aportat visions singulars i suggeridores a l'univers —que ja reconec com a inabastable— dels jardins, tant des de dins com des de fora de la Facultat.

És per això que si hagués de personalitzar els agraïments, per una banda, ni el seminari ni aquest llibre existirien sense els ajuts directes de la Facultat i la bona acollida tant de la degana, Dra. Margarita Freixas, com dels vicedegans Dr. Jordi Cerdà i Dr. Oscar Jané, que com a predecessor meu en la coordinació del Grau d'Humanitats ha sigut i segueix sent un còmplice i suport necessari. També els companys de la Comissió Docent, les professores Asun Blanco i Rosa Gutiérrez (referència i suport imprescindible per la seva experiència i en l'impuls original dels seminaris), i el professor Jordi Riba, per ajudar i fer aportacions sempre tant interessants com propositives. I sobretot, la meva gratitud i admiració per la tasca incommensurable de la Joana Roqué (des de París), la Tanit Planells (des de Bergen) i la Carola Rosell per la professionalitat i la dedicació. Enhorabona també per la seva graduació, que és auguri d'una nova etapa carregada d'un futur il·lusionant. Per descomptat, vull donar les gràcies també als ponents de cadascuna de les sessions per la generositat i als qui han volgut plasmar per escrit la seva aportació, així com als autors que també han elaborat una col·laboració per

a aquest llibre. Finalment, volia fer un agraïment especial a l'artista responsable de la imatge gràfica del seminari, Roser Pesquer, per cedir-nos generosament el total de cinc propostes, amb meravelloses evocacions de jardí en aquarel·la, que van servir per il·lustrar tant el cartell general com cadascuna de les quatre sessions, i de què podem gaudir també formant part d'aquest volum. Fixeu-vos, doncs, si n'hi ha, de feina en això que podríem dir-ne «fer un llibre», que també ha comptat amb la bona disposició i la paciència de l'editor d'Anem, Oliver Vergés.

Reconèixer l'immens valor que té aquesta iniciativa —des d'un seminari encapçalat per estudiants i que té una feliç conclusió material en un llibre— em resulta molt fàcil no tan sols des de la coordinació d'un grau com és Humanitats, l'essència de les quals camina tant de la mà d'aquestes iniciatives transversals i transdisciplinàries, sinó també perquè aquest meu primer seminari (acompanyant senzillament des del lloc que em pertocava) pouava d'una temàtica que també m'apassiona i que en certa manera també resulta inevitable per a quisvulla que es dediqui a explicar art del Renaixement i del Barroc.

Permeteu-me, doncs, la llicència de referir-me a la meva pròpia cartografia jardinera, amb classificacions diverses. La personal i d'infantesa: jo vaig créixer en un jardí, al poble. M'hi sentia a recer de les inclemències del carrer i hi rebia les amigues per jugar-hi. Era fins i tot un jardí amb llegenda, que era la d'una serp *amb cabellera* que vivia a les profunditats d'un pou —hàbil recurs dissuasiu per tal que la canalla no ens atanséssim a aquell indret precís. De com un jardí familiar pot ser també un microcosmos amb espais liminars i prohibits. L'edat adulta i els jardins apresos, alguns en clau de gènere: el paper de Leonor de Toledo, artífex de la compra del

palau Pitti —que a partir d'aquell moment seria la nova residència dels Mèdici, més ampla i digna dels grans ducs de Toscana—, com a impulsora dels anomenats jardins de Bòboli, on fins i tot trobem la Grotta della Madama (prèvia a la vasariana Grotta Grande) en homenatge a Leonor. D'altra banda, la mena de duel entre Caterina de Mèdici i Diana de Poitiers, esposa i amant respectivament del rei Enric II de França, però sobretot dues dones d'una gran personalitat que imprimiren el seu segell al deliciós castell de Chenonceaux, a la vora del riu Cher, del qual ostentaren successivament la propietat i on encara es distingeix el jardí de Diana del jardí de Caterina. Si no volem negligir els noms propis de l'època del barroc: per una banda, André Le Nôtre per als jardins versallescos (amb la pionera realització de Vaux-le-Vicomte), la influència dels quals arribarà a les corts de Viena o Sant Petersburg. Per l'altra, la figura de Lancelot Brown (més conegut com a «Capability Brown») per als anglesos, falsament més naturals i que dibuixen horitzons amb templets palladians. Aquests jardins també són fílmics, com els que envolten Castle Howard a la mítica sèrie *Howard's End,* o els Highclare, de la més recent ficció de *Downton Abbey.* Així mateix, el jardí, quan és pintat, esdevé al·legoria —Rubens fa entrar la seva segona esposa, la jove Hèlene Fourment, al jardí de l'amor— o senyal de civilització —l'espessor vegetal dels quadres de Watteau no ens inquieta perquè sempre, de manera subtil, hi apareix un senyal civilitzador, com una estàtua de Venus o qualque altra deïtat clàssica (que reforça el missatge de l'escena, per exemple, quan es tracta del galanteig).

I podria resseguir el fil de les meves dèries personals, passant pel mecenatge de la duquessa d'Osuna, el jardí de roses de Josephine Beauharnais a Malmaison o l'insòlit jardí del Tarot, concebut per l'extraordinària Niki de Saint-Phalle. Hi

afegiria preceptivament els nostrats exemples del laberint d'Horta, com a jardí barroc; Marimurtra o Pinya de Rosa; ambdós a Blanes; i els jardins Santa Clotilde, a Lloret de Mar, passant pels enigmàtics de la Quinta da Regaleira, a Sintra, o els de cítrics de la Itàlia meridional.

Però acabaré amb el que un dia va suposar una fita dins la meva mitologia particular d'una ja llunyana adolescència: el jardí de *l'abbé* Bérenger Saunière, a Rênnes-le-Château, tot amanit de llegenda i de misteri. Aquest rector del que hauria estat una modestíssima i remota parròquia va construir-se una superba rectoria amb un jardí romàntic, delimitat per un mirador que a una punta té una glorieta vidrada i a l'altra l'anomenada torre Magdala, de regust medieval i que va convertir en la seva biblioteca. A l'oratori privat, que dona al jardí, hi ha un retrat de Marie Dénardaud, que acompanyà Bérenger Saunière en aquesta singladura i de qui es va dir que l'hauria emmetzinat, malgrat la devoció que li professava. Davant d'aquesta esplèndida rectoria, que Saunier va batejar com a Villa Betània, hi ha uns altres jardins que avui porten el nom de Marie i del rector. Encara avui hi ha un cartell d'avís de l'ajuntament a l'entrada del poble que prohibeix les excavacions furtives (que és el que no pas poca gent hi anava a fer, cercant tresors càtars, merovingis o de qualsevulla índole) a tot el terme. Saunière va dur des de París una còpia de la pintura de Poussin «Et in Arcadia Ego», com tancant el cercle.

Finalment i altre cop l'estiu del 2022, queda en el record l'evocació del que va representar el jardí (com a utopia, somni o privilegiada realitat) durant el confinament del 2020 a causa de la pandèmia de la covid-19. El jardí traçant un espai de seguretat però delimitant, també, els límits de la llibertat. Paradís i presó al mateix temps: la vida era a dins o

era a fora? És per això que les reflexions aparegudes al seminari d'Humanitats d'aquest any ens poden ressonar amb tanta força: perquè encara ens estem refent d'una ensulsiada que ens va canviar la vida i que també ens ha fet repensar la nostra relació amb els espais i de com l'ocupació d'aquests llocs pot esdevenir real o solament metafòrica, perquè de la mateixa manera que en plena onada de calor se'ns parla tant de la necessitat de crear els nostres propis refugis climàtics, els jardins són refugis del cos i de l'ànima. Però com en el quadre de Nicolas Poussin, també en el paradís hi ha espai per a l'inquietud, que irromp de sobte i de la manera més inesperada —ara penso en l'hostilitat abruptament manifesta del jardí rodoredià de *Mirall trencat*, malgrat que més tard en farà una evocació positiva (més encara de l'ofici de jardiner) a *Jardí vora el mar*. Tots tenim un jardí en el nostre imaginari més íntim, fundacional i iniciàtic, espai viscut o imaginat. Deixar-hi créixer la malesa, desherbar-lo o cultivar-lo forma part de les maneres d'existir, d'habitar i habitar-nos. Sigueu benvinguts, en qualsevol cas, al jardí de les Hespèrides dels estudis d'Humanitats.

Bibliografia

Rius, Núria; Sanz, Teresa, *Lola Anglada: Memòries 1892-1984*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2015.

Jardins cinematogràfics